

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Гужанова Тетяна Сергіївна,
доцент, к.ф.н., доцент кафедри теорії та
методик дошкільної й інклюзивної освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Гладишевська Вікторія Сергіївна,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

Анотація. У статті розглядаються питання формування соціальних уявлень у дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Визначено педагогічний потенціал дидактичних ігор у цьому процесі. Автори стверджують, що для досягнення максимального ефекту необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, систематично проводити ігри та забезпечувати тісну співпрацю з родиною.

Ключові слова: особливі освітні потреби, соціальні уявлення, соціальні норми, адаптація, дидактичні ігри.

Постановка проблеми. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами (ООП) є важливим аспектом їхнього розвитку. Формування соціальних уявлень у таких дітей сприяє їхній адаптації в суспільстві, розвитку комунікативних навичок та емоційної сфери. Дидактичні ігри виступають ефективним засобом для досягнення цих цілей, оскільки вони поєднують навчання з ігровою діяльністю, що є природною для дітей цього віку. Вони забезпечують інтерактивний, ненав'язливий формат навчання, де дитина засвоює соціальні норми та правила через гру. Для дітей із ООП дидактичні ігри створюють комфортні умови для засвоєння нових знань, умінь та навичок, враховуючи їхні індивідуальні можливості.

Хоча проблема соціалізації дітей із ООП активно вивчається, дослідження, присвячені саме формуванню соціальних уявлень у старшому дошкільному віці засобами дидактичних ігор, є недостатніми. Особливо це стосується адаптації дидактичних ігор до потреб таких дітей, врахування їхніх особливостей розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі розглядається питання соціалізації дітей із ООП засобами дидактичних ігор. Наприклад, у посібнику Т. Наумчук «Соціалізація дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами» підкреслюється роль гри у формуванні соціальних уявлень та навичок у таких дітей. Також значна кількість наукових праць спрямовані на висвітлення таких питань: особливості впровадження інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти, підготовка педагогів та створення відповідних умов для дітей із ООП аналізує О. Гаяш; важливість адаптацій та модифікацій освітніх завдань для дітей із ООП в ЗДО розкриває О. Сорочинська; важливість організації дистанційного навчання в українській практиці інклюзивної освіти висвітлює І. Коновальчук; формування предметно-практичної, технологічної компетентності в нормотипових та дітей з ООП старшого дошкільного віку в процесі конструктивної діяльності розглядають Т. Гужанова, Є. Панченко; модель інклюзивного навчання дошкільників як основу освітньої безбар'єрної освіти досліджують Т. Гужанова, О. Максимова, М. Федорова.

Мета статті - дослідження особливостей формування соціальних уявлень у дітей старшого дошкільного віку з ООП засобами дидактичних ігор.

Виклад основного матеріалу. Соціальні уявлення у дітей старшого дошкільного віку з ООП – це система знань, переконань та емоційних реакцій, які дитина формує щодо себе, інших людей та соціального оточення. Вони визначають сприйняття соціальних норм, правил поведінки та ролей, а також впливають на взаємодію дитини з оточуючими. У дітей старшого дошкільного віку (5–6 років) ці уявлення активно формуються через спостереження, досвід спілкування та гри. Для дітей із ООП цей процес може мати певні особливості,

зумовлені когнітивними, мовленнєвими, емоційно-вольовими чи фізичними особливостями розвитку. Зокрема, діти старшого дошкільного віку прагнуть до взаємодії з однолітками та дорослими, а для дітей з ООП ця потреба може бути виражена менш явно, але її задоволення є ключовим для розвитку соціальних уявлень [1]. Процес соціалізації у дітей із ООП може відбуватися повільніше та з певними труднощами, бути менш структурованим та фрагментарним. Вони можуть мати труднощі в узагальненні соціального досвіду та застосуванні засвоєних норм у різних ситуаціях, що вимагає від педагогів та батьків додаткової уваги та підтримки у формуванні соціальних навичок [2].

Діти з ООП значною мірою покладаються на безпосередній досвід взаємодії, адже абстрактне мислення може бути недостатньо розвиненим. Наприклад, дитина може розуміти правила гри в групі, але не переносити їх на інші соціальні ситуації (наприклад, поведінку у черзі чи на святі). У дітей із порушеннями мовлення або емоційно-вольової сфери можуть спостерігатися труднощі у вираженні почуттів, розпізнаванні емоцій інших людей та регуляції поведінки. Такі діти можуть мати підвищену тривожність у нових ситуаціях або уникати взаємодії з однолітками через страх непорозуміння.

Ще однією особливістю дітей із ООП може бути обмежене розуміння соціальних ролей (наприклад, ролей учителя, лікаря, поліцейського, друга) та їхніх функцій. Для формування цих уявлень ефективними є сюжетно-рольові та дидактичні ігри, які дають змогу моделювати реальні ситуації. Через труднощі у комунікації та адаптації діти з ООП можуть мати обмежене соціальне коло, що впливає на їхній досвід спілкування та формування соціальних уявлень. З цією метою важливо організовувати інклюзивне середовище, де дитина матиме змогу взаємодіяти з однолітками та дорослими у різних ситуаціях. Окрім того врахування індивідуальних особливостей кожної дитини є необхідним для ефективного формування соціальних уявлень – це включає адаптацію методів навчання та виховання відповідно до специфічних потреб дитини [4]. А використання ігрової діяльності, особливо творчих та театралізованих ігор, є ефективним засобом формування соціального досвіду у дітей із ООП. Вони

сприяють розвитку комунікативних навичок та розумінню соціальних ролей.

У соціалізації важлива роль дорослих зокрема, педагоги та батьки виступають моделями соціальної поведінки та надають необхідну підтримку у взаємодії з оточуючим світом [6]. Таким чином, формування соціальних уявлень у дітей старшого дошкільного віку з ООП потребує комплексного підходу, який враховує їхні індивідуальні особливості та забезпечує умови для ефективної соціалізації.

Аналіз наукової літератури дозволив узагальнити педагогічний потенціал дидактичних ігор у формуванні соціальних уявлень у дітей старшого дошкільного віку з ООП:

1) активізація пізнавальної діяльності – дидактичні ігри стимулюють інтерес дітей до навчання, роблячи процес засвоєння знань більш привабливим та доступним; сприяють розвитку уваги, пам'яті, мислення та уяви, що є важливими компонентами пізнавальної сфери дитини;

2) розвиток комунікативних навичок (у процесі дидактичних ігор діти взаємодіють між собою та з дорослими, що сприяє формуванню навичок спілкування, вміння слухати та висловлювати свої думки – це особливо важливо для дітей з ООП, які можуть мати труднощі у встановленні соціальних контактів);

3) формування соціальних уявлень через ігрові моделювання різних соціальних ситуацій, що дозволяє дітям засвоювати норми та правила поведінки, розуміти соціальні ролі та взаємини, соціалізувати та адаптувати у суспільстві;

4) індивідуалізація навчання (дидактичні ігри можна адаптувати до індивідуальних потреб та можливостей кожної дитини, що забезпечує диференційований підхід у навчанні та сприяє максимальному розкриттю потенціалу дітей із ООП);

5) ігрова форма навчання підвищує мотивацію дітей до участі у освітньому процесі, роблячи його цікавим та захоплюючим, що також сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання та підвищенню навчальних

досягнень [5].

Отже, дидактичні ігри є ефективним методом розвитку соціальних уявлень у дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Прикладами таких ігор можуть бути. Дидактична гра «Чарівний клубок», мета якого розвиток комунікативних навичок, уміння слухати й взаємодіяти з іншими. Діти сідають у коло, вихователь тримає клубок ниток і говорить добрі слова про когось із дітей, передаючи йому клубок, але тримаючи нитку. Дитина продовжує гру, характеризує добрими словами наступного учасника. У підсумку утворюється «павутинка дружби», яка символізує взаємозв'язки між дітьми. Дидактична гра «Чарівне дзеркало»: розвиток емоційного інтелекту та усвідомлення власних емоцій. У ході цієї гри діти по черзі дивляться у «чарівне дзеркало» (іграшкове або справжнє) та зображають певний настрій (радість, сум, злість тощо). Інші учасники повинні вгадати емоцію й обговорити, коли й чому вони можуть її відчувати. Іншим прикладом є дидактичної гра для формування соціальних навичок у дітей з ООП є «Магазин добрих справ», яка сприяє формуванню уявлення про взаємодопомогу та соціальну відповідальність. Діти отримують умовні «монети» (з картону або фішки) та можуть «купувати» добрі справи у вигляді карток із написаними завданнями (наприклад, «допомогти товаришу зібрати іграшки», «сказати комусь комплімент»). Вони виконують завдання і розповідають про свої почуття після цього.

Важливим аспектом використання зазначених дидактичних ігор є дотримання низки умов та рекомендацій, зокрема:

- урахування індивідуальних особливостей кожної дитини з ООП, її можливості та потреби, це дозволить підібрати найбільш ефективні дидактичні ігри та методи їх проведення;
- використання різноманітних дидактичних ігор спрямованих на розвиток комунікативних навичок, емпатії, розуміння соціальних ролей та норм поведінки (наприклад, рольові ігри, ігри на розпізнавання емоцій, ситуаційні ігри);

- створення безпечного та підтримуючого середовища, забезпечення атмосфери довіри та підтримки під час проведення ігор (діти повинні відчувати себе комфортно, щоб вільно виражати свої емоції та думки);
- поступове ускладнення завдань з переходом до більш складних, відповідно до рівня розвитку дитини з ООП;
- співпраця з батьками шляхом залучення до процесу формування соціальних уявлень вдома;
- регулярність та систематичність включення дидактичних ігор у щоденний розклад занять;
- оцінювання прогресу дитини та за необхідності коригування методів та форм роботи [3; 4].

Дотримання цих рекомендацій сприятиме ефективному формуванню соціальних уявлень у дітей з ООП засобами дидактичних ігор, забезпечуючи їх успішну соціалізацію та інтеграцію в суспільство.

Висновки. Результати проведеного теоретичного дослідження підтверджують важливість використання дидактичних ігор у процесі формування соціальних уявлень у дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Цей підхід дозволяє зробити освітній процес більш цікавим, ефективним та індивідуалізованим. Однак, для досягнення максимального ефекту необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, систематично проводити різноманітні ігри, створювати безпечне та комфортне середовище, забезпечувати тісну співпрацю з родиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березовчук А. Сутність та особливості формування соціальної компетентності в дітей старшого дошкільного віку // Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти: збірник наукових праць / за заг. ред. Л.В. Зданевич, Л.С. Пісоцької, Н.М. Миськової, Л.О. Онофрійчук. Хмельницький : ХГПА, 2021. С. 3–7.

2. Бойко С.П. Формування соціальної компетентності дошкільників як запорука їх адаптації в інклюзивному освітньому просторі: теоретичний аспект. <https://surl.li/zqqtyb>
3. Методичні рекомендації щодо визначення освітніх труднощів та рівнів підтримки у дітей раннього та дошкільного віку. Укладачі: Прохоренко Л.І., Шевченко В.М., Шевченко Ю.В., Орленко І.М., Соколова Г.Б. 2022 https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/doshkilna/2022/06/23/List.MON-4.1196-22-08.6.2022.pdf?utm_source=chatgpt.com
4. Наумчак Н.Є. Соціалізація дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. Практичний посібник Житомир. 2023. 93 с. <https://surl.li/sonssa>
5. Пихтіна Н.П. (2023). Педагогічний потенціал дидактичних ігор та особливості їх використання на заняттях у ЗДО. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»*; (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя), (4), 71-78.
6. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ : монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг.ред. О. Рейпольської. К. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.